

a la bibliografia, és molt extensa i completa, ja que aporta tant estudis de l'àmbit romànic com de l'àmbit llatí. És remarcable el glossari en què inclou les primeres documentacions i sentits no documentats en els repertoris lèxics. Finalment, és un gran encert la presència d'un índex de noms, ja que ajuda a localitzar amb facilitat els referents mitològics i geogràfics de l'obra ovidiana.

Així doncs, en aquesta edició crítica de la traducció medieval catalana de les *Heroides* Josep Pujol aconsegueix identificar les fonts manuscrites llatines que l'ajuden a valorar la tasca del traductor i pot reconstruir en gran part el model subjacent que emprà Nicolau per a la traducció. A través de l'estudi sistemàtic de les glosses llatines dels diferents manuscrits, juntament amb l'estudi minuciós dels tres testimonis conservats en llengua romànica, aconsegueix que el lector pugui valorar amb instruments objectius una de les millors traduccions catalanes antigues. A més, el coneixement exhaustiu de les llengües romàniques, juntament amb un coneixement òptim de la llengua llatina per part de Pujol, faciliten comprendre i endinsar-se millor en l'obra llatina de les *Heroides* dins d'un context medieval català. D'aquesta manera, aquests dos camps filològics d'estudi, de vegades poc vinculats, s'uneixen per entendre com la tradició secular llatina és present al territori de la Corona d'Aragó i com les *Heroides* d'Ovidi es transmeten no només en llatí, sinó també en català, continuant així la transmissió del saber antic durant l'edat mitjana.

Raimon Sebastian Torres

Universitat de Barcelona

raimonsebastiantorres@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-9112-3748>

Ramon Llull, els Trobadors i la cultura del segle XIII, a cura de Vicenç Beltran Pepió, Tomàs Martínez Romero i Irene Capdevila Arrizabalaga, Florència, Edizioni Del Galluzzo (La Fondazione Ezio Franceschini) 2018 ISBN 978-88-8450-855-3

L'interès per l'obra i la personalitat de Ramon Llull, creix, a mesura que passa el temps, en proporció geomètrica. No ens ha d'estranyar l'aparició d'aquest volum d'Edizione del Galluzzo sobre el místic, sobre l'època i sobre la literatura trobadoresca en general. Cal dir que els editors (Institut d'Estudis Catalans, Edizioni del Galluzzo) han volgut connectar els continguts dels diferents treballs que es presenten al llibre amb l'obra i l'època de Llull. Així els articles dedicats

específicament al místic són els de Josep E. Rubió sobre els joglars, el de Joan Santanach sobre la difusió en terres occitanes de l'obra de Llull i el de Simone Sari sobre l'expressió literària de la lírica lul·liana. Encapçala el volum un extens i molt documentat article sobre la història del Regne de Mallorca en temps de Llull d'Antoni Riera i Melis. A més dels articles dedicats al místic hi trobem els articles d'Irene Capdevila Arrizabalaga sobre l'enciclopedisme a Occitània en temps de Ramon Llull, un article sobre la poesia religiosa en època posterior a Llull de Barbara Spaggiari, un article sobre el discurs moral i l'obra del trobador Peire Cardenal de Sergio Vatteroni, i un article de Miriam Cabré i Francesc Tous sobre el trobador Cerverí de Girona i la poesia gnòmica occitana, que esmenta els proverbis rimats de Llull. Una miscel·lània de gran interès sigui pels articles dedicats a Llull específicament o per la resta que giren al voltant de l'època o la cultura en temps de Llull i posterior.

Cal destacar l'article de Josep E. Rubió sobre la joglaria que aporta una nova perspectiva a partir del concepte lul·lià de la «intenció» i la joglaria espiritual, i la condemna del gran pecat dels joglars en la imitació de la realitat: el pecat de la «mentida». No obstant la perspectiva negativa de la joglaria, la inclusió de la joglaria al costat de mestres i missioners per Llull comporta la interpretació d'aquesta en clau divina i positiva. Llull considera el joglar com el «foll diví», qui —per amor a Déu— s'humilia, interpretació que ja trobem en Sant Bernat, i que els franciscans desenvoluparen en el concepte de «Santa follia».

De l'interessant i documentat article de Joan Santanach cal esmentar les connexions que l'autor estableix a partir de l'obra de Llull i la seva difusió, on destaca la *Doctrina Pueril* per la quantitat de traduccions occitanes conservades, mentre que de *Blaquerna* i del *Llibre de les meravelles* només n'ha arribat un testimoni en llengua occitana. Santanach destaca la importància del manuscrit Fr. Nouv. Acq. 6504 de la BnF, manuscrit de textos hagiogràfics i doctrinals on es conserven 7 capítols de la *Doctrina pueril* en la qual l'autor en fa una exhaustiva relació i descripció del contingut del manuscrit, on també hi trobem obres com *La Llegendà Àurea* de Iacoppo da Varazze entre d'altres. De la difusió del text de Llull en dues miscel·lanies occitanes, l'autor conclou que l'obra lul·liana comparteix el públic i els mateixos canals de distribució que els textos hagiogràfics i de preceptiva moral.

Molt interessant i aclaridor resulta el treball de Simone Sari (especialista en les relacions de l'obra de Llull i els trobadors) sobre la poesia lul·liana. El text del filòleg italià posa en relleu la naturalesa interdisciplinària de la tradició literària de l'obra del místic. Sari tracta la figura de la joglaria —tema ja abordat en aquest volum per Josep E. Rubio— referint-se als «joglars reformats». La interdisciplina

es desenvolupa en aspectes mètrics i, consegüentment, musicals de gran originalitat i novetat que aborda la discussió sobre la possible aplicació de postulats àrabs en la interpretació musical de certes obres líriques de Lull, concretament en els *Cent noms de Déu*. També s'aborden diferents obres líriques inserides en l'obra narrativa lul·liana com *Blaquerna* i la seva tradició poètica, els *Desconorts*, o el *Cant de Ramon*.

Deixant de banda els articles d'aquest llibre dedicats a Lull, de la resta de contribucions mereix destacar el capítol que Irene Capdevila Arrizabalaga dedica a l'enciclopedisme occità i a les obres de Daude de Prades, Peire de Corbiac, al *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud, o a l'*Elucidari de las propietatz de totas res naturals* de Bartomeu d'Anglès, cronològicament posterior als abans esmentats. D'aquesta contribució resulten molt útils, després d'un capítol molt aclaridor de conclusions, les taules de continguts del *Tesaur* de Peire de Corbiac, i —especialment— les del *Breviari d'amor* de Matfre Ermengaud, i també les de l'*Elucidari* de Bartomeu d'Anglès.

La contribució de Barbara Spaggiari aborda un petit corpus de poesia religiosa posterior a la lírica trobadoresca que segons l'autora pateix una «irregularitat endèmica» (p. 194). A la mateixa plana l'autora havia afirmat que aquesta irregularitat «non sempre atribuibili ad errori di copia» (p. 194), però més endavant, quan edita la poesia mariana *Verge alegria* no dubta en atribuir l'anisòsil·labisme present a la poesia al copista: «sembrano imputabili al copista» (p. 197). Si estem davant d'una irregularitat endèmica, potser caldria canviar de paradigma mètric i fóra necessari plantejar-se si aquesta variabilitat —o irregularitat— és connatural a cert tipus de lírica oral/musical, amb més raó quan es tracta de l'àmbit religiós amb una tradició litúrgica considerable de cant variable amb múltiples exemples. Per tant la «irregularitat» mètrica (nosaltres preferim definir-ho —tractant-se d'un text oral i cantat— com «variabilitat») que l'autora atribueix a la «incompetència del copista» (p. 197) no seria un error sinó una pràctica normal de la lírica de tradició oral, i l'atribució de la irregularitat mètrica a errors de colpista quan aquesta és més que considerable, obliga a canviar el paradigma d'«irregularitat» pel de «variabilitat». Els exemples en la lírica medieval són tan nombrosos, com gran és l'obsessió regularitzadora dels filòlegs —avui encara— positivistes.

Continuant la tasca d'editor de l'obra de Peire Cardenal, Sergio Vatteroni, en la seva contribució en aquest volum tracta els textos del trobador de tema ètic-moral, apuntant que els límits entre poesia moral i poesia didàctica són molt prims. A destacar els paral·lelismes o possibles casos d'intertextualitat (*mot, so razzo*, com diria Gruber) entre Peire Cardenal i Marcabru.

Un volum recomanable tant pels estudiosos de Lull com pels interessats en la lírica medieval.

Antoni Rossell
Arxiu Occità (Institut d'Estudis Medievals UAB)
Antoni.Rossell@uab.cat
<https://orcid.org/0000-0002-8331-1503>

La saga de Tristán e Iseo, edición y traducción de Áfrún Gunnlaugsdóttir, Madrid, Miraguano Ediciones (col. «Libros de los Malos Tiempos», nº 139), 2019, 229 + XXXI pp. ISBN: 978-84-7813-481-6

En este volumen Áfrún Gunnlaugsdóttir ofrece una traducción revisada de la *Saga af Tristam ok Ísönd*. En la «Introducción» (pp. 7-20), Gunnlaugsdóttir señala que la traducción se atribuye a un personaje conocido como «hermano Robert», un clérigo buen conocedor del francés y que, probablemente, habría estudiado en París, lugar de formación de muchos escandinavos, que habría vertido el *Tristan* a partir de la versión de Thomas de Anglaterra. También, nota que la *Saga af Tristam ok Ísönd* se ha conservado en tres manuscritos tardíos, que parecen pertenecer a la misma familia, pues apenas se observan discrepancias: el AM 543 4to de col. Arna-Magneana en Copenhague (s. xvii), el ÍB 51 fol. de la Biblioteca Nacional y Universitaria de Reykjavík (Lansbókasafn Íslands-Haskólabókasafn) (finales del s. xvii), y el JS 8 fol. de la Biblioteca Nacional y Universitaria de Reykjavík (Lansbókasafn Íslands-Haskólabókasafn) (primera mitad del s. xviii). Además, destaca que los testimonios más antiguos conservados son cuatro folios en pergamino, datados en el siglo xv, que presentan grandes dificultades de lectura; pero, que, sin embargo, al ser cotejados con los textos tardíos son pocas las diferencias, lo que ha llevado a concluir que al menos desde el siglo xv, la obra habría circulado sin modificaciones destacables. Asimismo, subraya que la obra no se imprimió hasta el 1878, cuando se realizaron las dos primeras ediciones. Una a cargo de Gísli Brynjúlfsson en Copenhague, y la otra por Eugen Kölbing en Heilbronn (Alemania). De igual modo, argumenta que la traducción nórdica, en la que hay omisiones especialmente de soliloquios y diálogos, se vertió en prosa para adaptarse a los gustos del público cortesano del momento, y que en aras de obtener un texto más «directo y concentrado» (p. 15), Robert lo despoja de la tensión narrativa que ofrecía la versión de Thomas de Anglaterra, aunque traduce fielmente los